

Intersemiotic Translation, Adaptation, Transposition: Saying almost the same thing?

(Nicosia, Ciprus, 2017. november 10–12.)

Farkas Nóra

E-mail: simbremyne@gmail.com

2017. november 10. és 12. között rendezték meg a Ciprusi Egyetemen az *Intersemiotic Translation, Adaptation, Transposition: Saying almost the same thing?* című konferenciát. Az esemény azért számított különlegesnek, mert ez volt az első nemzetközi interdiszciplináris konferencia, amelyet a fordítástudomány, a szemiotika és az adaptációtudomány kutatói közösen szerveztek (1st International Interdisciplinary Conference: Translation Studies, Semiotics, Adaptation Studies). A közös konferencia ötletét az adta, hogy jóllehet a három terület között jelentős átfedés mutatkozik, ennek ellenére jobbára egymással párhuzamosan fejlődtek, és csak ritkán kapcsolódtak össze egymással. A három plenáris előadást, egy kerekasztal-beszélgetést és körülbelül hatvan szekció-előadást felvonultató konferencia azt a célt tűzte ki maga elé, hogy az (interszemiotikus) fordítást a fordítástudomány, szemiotika és adaptációtudomány felől kiindulva vizsgáló kutatóknak közös platformot teremtsen, és feltérképezze a három diszciplína közti együttműködés lehetőségeit.

A konferencia szervezőbizottságát Vasso Giannakopoulou (Department of English Studies, University of Cyprus, Ciprus), Evangelos Kourdis (Department of French Language and Literature, Aristotle University of Thessaloniki, Görögország) és John Milton (Departamento de Letras Modernas, University of São Paulo, Brazília) alkották, helyszínéül pedig a Ciprusi Egyetemnek a fővárosban, Nicosiában található új kampuszának modern épületei szolgáltak. A szervezésre nem lehetett panasz, és rendkívül tanulságos és izgalmas élmény volt a világ minden részéről érkezett, a három diszciplína valamelyikében tevékenykedő szép számú résztvevő találkozása és eszmecsereje. A konferencia péntek délután a Ciprusi Egyetem rektorának, a bölcsészkar dékánjának és a Department of English Studies vezetőjének megnyitó beszédeivel vette kezdetét. Ezt az adaptációkutató Deborah Cartmell (De Montfort University, Leicester, Anglia) plenáris előadása követte *Adaptation and the Marketing of Shakespeare in Classical Hollywood* címmel. Cartmell a klasszikus hollywoodi filmek marketingmegjelenítései vizsgálatán keresztül tárta fel a klasszikus Hollywood Shakespeare-filmadaptációinak jellemző adaptációs stratégiáit, és mindeközben a fordítás, az adaptáció, a kommercializálódás és a klasszikus szövegek Hollywood általi kizsákmányolása (*exploitation*) közti kapcsolatokat vizsgálta.

Ezt követően egy izgalmas kerekasztal-beszélgetésre került sor Deborah Cartmell, valamint a két másik plenáris előadó, Andrew Chesterman és Peeper Torop részvételével. Vasso Giannakopoulou a vita moderátoraként olyan, a konferencia témája szempontjából központi jelentőségű kérdéseket vetett fel, mint hogy a különböző területekről érkező kutatók mit értenek fordításon, miután az 1980-as évek kulturális fordulatát követően ma már mindenfajta transzfert magába foglal ez a megnevezés; továbbá hogy ha nem tudjuk egységesen definiálni a fordítást, tudunk-e ettől még közös munkát folytatni. Chesterman hangsúlyozta, hogy a fordítás kutatása gyors ütemben fragmentálódik, ami annak a veszélyét rejt magában, hogy egyre kevésbé értjük meg egymást. Toorop szerint a fordítástudomány diszciplináján belül számos metanyelv alkalmazása figyelhető meg, jóllehet ahhoz, hogy mindenki értse, miről beszél a másik, egy közös, átfogó tudományos nyelv használatára lenne szükség, a fordítástudományban ezért a legfontosabb feladatnak az alkalmazott metanyelvek összehangolását tartja. Cartmell szerint annak a kérdését legfontosabb feltennünk, mire gondolunk akkor, amikor „forrásról” beszélünk, ugyanis ha ezt nem definiáljuk, akkor az egész diszciplína „formátlanná” (*amorphous*) válik.

A „Mit értünk fordításon?” kérdésre válaszolva Chesterman kiemelte továbbá, hogy az számára egy „kulturális”, nem pedig „természeti” (*natural*) fogalom; egy adott kultúrában fordításnak minősül bármi, amit az adott kultúra normái szerint fordításként fogadnak el. A közös munka lehetőségére vonatkozó kérdésre válaszolva pedig azt mondta, egyáltalán nem baj, hogy a kutatók nem értenek egyet bizonyos dolgokban, hiszen a fordítástudomány nem *hard science*, hanem *cultural studies*, ezért nem is kell a kutatóknak mindig mindenben közös nevezőre jutniuk. Így sokkal érdekesebb a fordítástudományt művelni, azonban két hátulütővel kell számolnunk: az egyik, hogy az eredményeinkből nem tudunk általános következtetéseket levonni akkor, ha a kategóriákban és a fogalmakban sem bírunk megegyezni. A másik hátrány az, hogy a kísérleteinket is kevésbé hatékonyan tudjuk így megismételni.

A moderátornak a fordítás és adaptáció közti különbségtételt firtató kérdésére adott válaszában Cartmell felvetette, hogy talán nem is hasznos határvonalat húzni fordítás és adaptáció közé, legalábbis a befogadószemponturna számára ez nem jár haszonnal. Chesterman szerint egyikfajta kategorizációt sem lehet jobbnak vagy rosszabbnak nevezni, mindegyiknek megvan a maga előnye és hátránya. Toorop úgy fogalmazott, hogy az adaptációban a párbeszéd és az intertextualitás bír központi jelentőséggel, nem pedig a forrásnyelvi kiindulás és a célnyelvi produktum összehasonlítása. A moderátornak arra a kérdésére, hogy hasznosak lehetnek-e még számunkra a „hűség”, a „közelség szintje”, és az ezekhez hasonló fogalmak, vagy helyettük inkább a fordító/adaptor intencióira kellene koncentrálnunk, Chesterman azt a bölcs választ adta, hogy a saját kutatói érdeklődési körünktől függ, figyelmet fordítunk-e az ekvivalencia vizsgálatára. Az általánosítások itt félrevezetőek, mivel egyes fordítástípusoknál az ekvivalencia kérdése fontos, míg más fordításfajták esetében nem az. A moderátor záró kérdésére, miszerint tudnak-e kooperálni, kollaborálni az említett területek napjainkban, megfigyelhető-e egy hídépítési tendencia, az előadók egyöntetűen azt a választ adták, hogy igen, próbáljuk meg, lépjük át a határo-

kat! Toorop megfogalmazásában ez a kutatói határátlépés és hidépítés alapját képezhetné annak, hogy egy szöveg különböző verzióit komparatívan elemezzük. Természetesen ezt követően az egész konferencia ennek a határátlépésnek és hidépítésnek a jegyében folyt.

A második, szombati nap reggelén az egyetemnek a történelmi óvárostól messze eső kampuszára történő kalandos bejutást követően a jeles fordítástudós, Andrew Chesterman (a University of Helsinki nyugalomba vonult professzorának) plenáris előadását hallgathattuk meg. Az előadás a figyelemfelkeltő *Semiotransadaptonal Notes for an Investigation of Rhythm* címet viselte. A talányos cím egy ötletes, sokszempontú elemzést takart, amelyben Chesterman a maga félreismerhetetlen stílusában azt vizsgálta meg, milyenfajta „szemiotranszadaptációs” kapcsolatot deríthetünk fel egy kiválasztott képzőművészeti alkotás és annak címe között, a mindkettőben hangsúlyosan megjelenő ritmus szemszögéből. Ehhez egymás után mindhárom szemszögből (szemiotika, adaptáció és interszemiotikus fordítás) megvizsgálta az említett viszonyt, és arra jutott, hogy a cím és kép viszonya mindhárom szemszögből értelmezhető és vizsgálható, és a különböző vizsgálatok során eltérő, de egyaránt érdekes eredményekre juthatunk.

Egy szerényen kávászünetnek nevezett, valójában bőséges és ízletes, ciprusi és görög fogásokat felvonultató gazdag fogadást követően az egyetem három termében folytatódtek az előadások. Egy-egy blokkban átlagosan négy-öt, minden esetben angol nyelvű előadást hallgathattunk. Az előadások húsz percesek voltak, amit minden esetben tíz percnyi kérdésfeltevési és hozzászólási lehetőség követett – a hallgatóság ezt rendszerint alaposan ki is használta, több előadást követően is izgalmas vita bontakozott ki. Sokszor nehéz volt eldönteni, melyik terembe ülünk be, mivel mindhárom helyszínen érdekesnél érdekesebb prezentációk követték egymást a legváltozatosabb témákban.

Összességben elmondható, hogy az elméleti prezentációk száma vetekedett a leíró, esettanulmányt bemutató előadásokéval, és nagyjából azonos számban képviseltették magukat a fordítástudomány és a filmtudomány területéről érkező kutatók, valamint a szemiotikusok. A legtöbb előadás a kiírásnak megfelelően igyekezett valamiféle kapcsolatot találni a három, vagy ezen belül két terület között, és mivel eltérő nézőpontokból tették ezt, számos különböző szemszögből járhattuk körül a konferencia felvetette interdiszciplináris kérdéseket.

Végighallgathattunk (és -nézhettünk) előadást többek közt Don Quijote brazil karneváladaptációiról (Silvia Cobelo, University of São Paulo, Brazília: *Intersemiotic Adaptations of Don Quixote in the Brazilian Carnival*), de hallgathattunk a tánckoreográfiát interszemiotikus fordításként prezentáló előadást (Vanessa Montesi, Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa: *Words with a Body: Proposing Choreography as Intersemiotic Translation. With a case study of Watkins' staging of Orwell's "1984" performed by the Northern Ballet*) és a kereskedelmi logókban elrejtett szubliminális üzeneteket interszemiotikus fordításokként értelmező és elemző prezentácót is (George Damaskinidis és Loukia Kostopoulou, SemioLab – Aristotle University of Thessaloniki, Görögország: *Intersemiotic translation of subliminal messages in commercial logos*). A széles spektrumba belefért a bibliafordítások illusztrációinak interszemiotikus szem-

pontú elemzése (Ifeoluwa Oloruntoba, University of Orléans, Franciaország: *Intersemiotic Translation: illustrating 'fruit' in the account of the Fall*), valamint a filmfeliratokban megjelenő káromkodások és a korhatár-besorolás közti kapcsolat vizsgálatáról hallhattunk egy érdekes előadást (Jinsil Choi, Keimyung University, Dél-Korea: *Subtitling taboo: A case of bad language subtitling in R rated movies in South Korea*).

Az egyik legérdekesebb előadás számomra Olaf Immanuel Seel elméleti megközelítésű prezentációja volt, amelyben a funkcionista fordításelmélet (Reiß-Vermeer 1991) központi axiómáinak (a skoposelmélet hat szabályának) teljesülését vizsgálta négy, komplex interszemiotikus művelet – a lokalizáció, a transzkreáció, a transzadaptáció és a műfajváltás (*genre-switching*: pl. színdarab-ból képregény) – esetén. Konklúziója szerint ezen interszemiotikus műveletek mindegyike besorolható a fordítás definíciója alá a funkcionális fordításelméleti megközelítés alapján (Olaf Immanuel Seel, Ionian University, Korfu, Görögország: *How Far Can Translation Studies Go? Exploring the Potentials and Limitations of Skopos Theory as a Conceptual Framework for Intersemiotic Action*). A programok reggel kilenctől délután fél ötig tartottak, ezt követően egy közeli város tavernájában megrendezett, görögös táncos programmal színesített konferenciavacsorán vehettek részt a bőséges programban eddigre megfáradt résztvevők.

A harmadik, vasárnapi nap a neves szemiotikus, Peeter Torop (University of Tartu, Észtország) *Intersemiotic Translation in the World of Transmedia* című plenáris előadásával indult, amelyben a napjainkban elterjedt új olvasási módokat (vagyis hogy könyvek helyett immár különböző képernyőkről olvasunk, ahol olvasás közben vizuális, verbális és audiovizuális kommentárok árasztanak el minket), valamint a szövegek új, interszemiotikus és intermediális verzióinak megjelenését vizsgálta. A kávészünetet követően ismét három teremben zajlott a délelőtti blokk, amelyen többek közt a Marvel-univerzum, a Charlie Hebdo-karikatúrák és az *Ezekiel's World* című izraeli képregény adaptációtudomány, szemiotika és/vagy fordítástudomány felőli megközelítéséről hallhattunk (Katerina Marazi, Aristotle University of Thessaloniki, Görögország: *Adaptation, Intertextuality and Intentionality: Establishing the Marvel Superhero Brand Context of Total Entertainment*; Maria Constantinou, University of Cyprus, Ciprus: *"Drawing cartoons on the dead" ... "This is not satire!" Charlie Hebdo through narratives of translation*, Ayelet Kohn és Rachel Weissbrod, David Yellin Academic College of Education, Jeruzsálem, Izrael, és Bar Ilan University, Ramat Gan, Izrael: *Remediation, hypermediacy and trauma – Ezekiel's World as a Case in Point*).

Az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjából érkezett Seres Nóra és Farkas Nóra a gyerekirodalmi fordítások összevető elemzésén keresztül kísérelték meg definiálni és elkülöníteni egymástól a gyerekirodalom keretein belül vett „fordítás” és „adaptáció” fogalmait, rávilágítván arra, hogy a fordítási normák változásával a fordítások „adaptációszerűségének” mértéke is változik (Nóra Farkas és Nóra Seres: *Translation or Adaptation? Changing Translation Norms in Children's Books Translated into Hungarian*).

A szombatihoz hasonlóan bőséges ebédszünetet követően még két rövidebb, kávészünettel elválasztott délutáni blokkra került sor. Ezek közt az egyik

legérdekesebb az általam meghallgatott előadások közül Løfaldli és Greenall esettanulmánya volt (Eli Løfaldli és Annjo Greenall, Norwegian University of Science and Technology, Trondheim, Norvégia: *Adaptation, intersemiotic translation, intralingual and interlingual translation as recontextualization: The case of Nordic Noir*), melyben a *Høember* címen magyarul is megjelent kortárs skandináv krimi filmadaptációjának recepcióelemzésén keresztül mutatták be, miként értelmezhető a rekontextualizáció egyszerre fordításként és adaptációként, és hogy amennyiben mediális, ideológiai és/vagy nyelvi szinten nem történik meg a rekontextualizáció, ez milyen katasztrófális következményekhez vezethet a végeredmény befogadását (befogadhatóságát) illetően. Az előadók rekontextualizációs modelljükkel azokat a komplex kommunikációs helyzeteket kívánták elemezhetővé tenni, amikor egyszerre beszélhetünk fordításról és adaptációról. A további előadásokon előkerültek még többek közt az interszemiotikus humorfordítás kérdései a filmfeliratokban felmerülő humor fordításán keresztül (Rory McKenzie, Victoria University of Wellington, Új-Zéland: *The theory and practice of subtitling: Translating humour in Fantozzi [1975]*), valamint két előadás is a látássérült embereknek szóló audionarrációkat vizsgálta interszemiotikus (kép → szöveg) fordításokként (Maryna Sauko, Belarusian State University, Belarusz Köztársaság: *Audio description for foreign films: from visual into verbal* és Evangelia Liakou, Ionian University, Korfu, Görögország: *Images and sounds into words: The intersemiotic aspect of audio description*).

Az előadásokból levonható általános konklúzió az volt, hogy a három diszciplína átjárható, és az egyes területeken tevékenykedő kutatók összefogása, közös eszmecekeréje és egymás kutatásaival kapcsolatos meglátásai arra mutattak rá, hogy érdemes és gyümölcsöző a három terület kutatásainak közös platformot találni, hiszen egy, a filmtudomány felől érkező adaptációkutatónak éppolyan hasznos és újszerű meglátásai lehetnek egy fordítástudományi kutatással kapcsolatban, mint egy szemiotikusnak (és fordítva).

A gazdag programkínálatú, gondolatébresztő és témáját véleményem szerint átfogóan kimerítő konferencia egy másnap délelőtti kellemes hangulatú városnézéssel végződött, amelynek során a kettéosztott főváros, Nicosia görög részének óvárosi utcáin vezették keresztül a még ekkor is kitartó konferencia-résztevőket a magyarok számára szokatlan, de kellemes meglepetésként szolgáló 25 fokos novemberi napsütésben. Mint azt a szervezők a záróeseményen megjegyezték, a későbbiekben terveik közt szerepel további hasonló interdiszciplináris konferenciák megszervezése; és mivel ezúttal szándékuk szerint az elméleti megközelítésű előadásokra összpontosítottak, a második alkalommal az alkalmazott kutatásokra és az esettanulmányokra helyezték a hangsúlyt, a színházi témák erősebb bevonásával. Úgy gondolom, érdemes lesz ellátogatni a II. interdiszciplináris *Translation Studies, Semiotics, Adaptation Studies* konferenciára mindazoknak, akik a fenti három területet, vagy abból legalább kettőt érintő interdiszciplináris kutatást folytatnak, vagy egyszerűen csak támogatni szeretnék kutatói látóköriüket.